

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1

Innledning

- 1.1 Problemstilling og Avgrensning
- 1.2 Histografi
- 1.3 Kilder
- 1.4 Kilder og Metode

Kapittel 2 Kongenes liv en kort biografi og deres politikk

- 2.1 Olav «Den Hellige» Haraldsson I Politikk og Fall
- 2.2 Magnus «Den Gode» Olavsson I Den første konge med et rikskongedømme
- 2.3 Harald «Hardråde» Sigurdsson Hærkongen som bygget et dynasti
- 2.4 Olav «Kyrre» Haraldsson II Kongen som reformerte landet

Kapitel 3 Forandringer mellom konge og adelen 1035-1093

- 3.1 Samkongedømmet
- 3.2 Ressurskrise eller økonomisk omveltning
- 3,3 Stallare, Lendmenn, Årmenn
- 3,4 Kristendommen og kirke

Kapitel 4

Konsekvenser av endringene

Litteraturliste

Overgang fra Norrøn religion til kristendommen.

Hvordan endret forholdet mellom konge og adel seg i perioden 1030-1093?

Innledning

I år 1030 dør Olav «den hellige» Haraldsson på slaget ved Stiklestad. Harald hadde prøvd å kristne Norge, men møtte stor motstand i Trøndelag. Etter et fem år langt styre under den danske Kong Knut fant flere norske adelsmenn ut de hadde det verre under det danske styret, og i 1035 hentet de Olavs sønn Magnus «Den Gode» Olavsson tilbake fra Kiev. Magnus var konge alene i elleve år før hans onkel Harald «Hardråde» Sigurdsson kom tilbake til Norge. De delte landet seg imellom, men gjorde enkelte avtaler vi skal komme inn på senere. Magnus døde i 1047, og Harald ble enekonge over Norge. Harald styrte Norge til 1066 da han døde i slaget ved Stamford Bridge. Hans sønn Olav «Kyrre» Haraldsson tok over i 1066 som konge, og regjerte frem til 1093. Olavs styre var muligens det mest fredfylte styret i denne sekstire år lange perioden. Men hva skjedde i forholdet mellom adelen og kongen når kongen ble innsatt? Levde det tidligere gave og vennskap systemet videre, eller forsvant dette og adelen ble underlagt kongen helt? I denne oppgaven vil det bli gått inn på hver enkelt konge frem i denne sekstire år lange perioden, men vi vil gå inn kort på Olav «Hellige» Haraldsson II, for å se kort på perioden før perioden 1035-1093 i denne oppgaven.

1.1 Problemstilling og avgrensning

Fra 1030-1035 var Norge under danske styre, så etter fem års styre under den danske kongen valgte den norske adelen å hente tilbake Olavs sønn Magnus. Hvilke endringer forekom mellom adelen og kongen, og hva var det adelen hadde å tjene på å få innsatt en monark som skulle regjere over dem. Hva fikk den delen av adelen som underla seg kongen igjen for å legge sin lojalitet under han, og tapte eller vant adelen noe igjen på dette?

For å svare på denne oppgaven vil jeg gå inn på rikssamling, og rikskongedømmets dannelse. Jeg vil videre også gå kort inn på kristendommen, og se på rikskongedømmets politiske porses for å kunne begrense adelens makt. Avgrensningen her for å svare på problemstillingen, vil bli å holde seg til rikskongedømmets dannelse i perioden 1030-1093, men jeg vil gå inn på Olav Haraldsson i korte trekk for å kunne gi en rask

presentasjon av kristendommen og rikskongedømmets dannelse, samt den sentraliserte kongemaktens fremvekst og stadfestelse i perioden, for så å se hvordan dette påvirket adelen.

For å kunne svare på denne oppgaven vil jeg måtte gå inn på våre eldre kilder som Snorre Sturlasson kongesagaer, Morkinskinna, Flatøyebok og Ågrip. Her kjenner vi til kun en boks forfatter og det er Snorre, resten har ukjente forfattere. Disse bøkene tar for seg historien om kongene vi skal gå inn på, og kan gi oss informasjon om deres politikk, samt dette er kilden som dagens moderne forskere har kunne bruke til sin forskning. Vi vil også stille oss kritiske til det disse kildene har skrevet iløpet av oppgaven. Likevel vil det bli brukt mest Snorre og Morkinskinna for de gir oss en god liste over adelsmenn som vi kan bruke til å svare på denne oppgaven, samt de forteller om forholdet mellom spesifikke adelsmenn og kongen, og hva grunnlaget var for deres posisjon eller for deres undergang. Per Sveaas Andersen og Claus Krog viser til hvordan adelens rolle endret seg fra selvstendige herrer, til å gå over til undersåtter som var i et gi og ta forhold med kongen. Sveaas tar dette opp i sin bok *SAMLING AV NORGE OG KRISTNINGEN AV LANDET*, og Claus Krag tar dette opp i sin bok *NORGES HISTORIE FREM TIL 1319* og *NORGE HISTORIE Vikingtid og rikssamling 800-10130*. Sveaas og Krog viser en enighet når de ser på adelen som hovedfaktor for rikssamlingen, og rikssamlingen som viktig for å kunne bygge et sentralt riksstyre. Begge to har også pekt på hvor viktig det var å få adelen til å godta kristendommen for å få bøndene som fulgte dem til å bli kristen.

Histografi 1.2

Torgrim Titlestad har et positivt syn på sagaen. Titlestad har hatt hoved fokus rundt muntlige kilder som historiske kilder. Han har fokusert på at sagaen har hatt et muntlig opphav som har blitt skrevet ned på 1100-tallet. Titlestad mener at sagaens muntlige minne levde helt til den ble nedtegnet. ¹ Titlestad har brukt sagaen til å kunne se inn i strategier, slag og felttog, samt så på den geopolitiske situasjonen i Norden og Europa, og mente den Danske maktutøvelsene i Norge bar svekket fra midten av 800-tallet grunnet deres fokus i England. ²

Claus Krag er muligens den mest saga kritiske forskeren som er ifølge Grøsfjeld. Krag's arbeid har blitt omtalt av Knut Helle, som en av de fremste forskerne på feltet. Krag har satt tvilen om hvor vidt Olavene, og kongene videre var i slekt med Harald «Hårfagre» Halfdansson. Krag har et sterkt syn på rikssamlingsprosessen hvor han mener den kan starte etter starten av 1030-tallet, og virkelig kan starte etter Harald «Haråde»

¹ Grøsfjeld jr Sigvald *Sagakritikkens Historie Hovedlinjer i norsk og nordisk forskning på sagaenes troverdighet fra Torfæus til vår tid*. Stavanger 2016 :463

² Grøsfjeld 2016: 464

Sigurdsson I sin erobring av Oppland. Grunne Krag ser rikssamlingen med en slik datering, er at han ser det i et større Europeisk perspektiv der de skandinaviske rikene vokste frem samtidig fsom europeiske territorialstater vokste frem i kjølvannet av Frankerrikets deling. ³

Sverre Bagge er den som er midt mellom Titlestad og Krag. I 1994 kom han med artikkelen «*Snorres bilde av det tidlige norske kongedømmet*» hvor han mener Snorre tegner et annet bilde av de tidligere norske kongene enn det kongedømmet som eksisterer i sin egen tid. En konge i Snorres tid er innsatt av Gud, og er leder for et hierarkisk og organisert samfunn hvor deres oppgave er å være dommer og fungere som rettshåndhever. De eldre kongene Snorre skriver om bygger sitt maktgrunnlag på makt som hærførere, samt at de baserte seg på sin sterke ættbakgrunn. ⁴

Elise Mundal mener at siden det innenfor sagalitteraturen finnes verk som forteller om fjern fortid, verk som forteller om samtid og nær fortid vil det variere på hva slags muntlig tradisjon forfatteren hadde for hånd. Når det kommer til hendelser i samtiden eller den nære fortid så kunne den typen muntlige fortellinger være i folk sine minner. Sagaforfatterne kunne bruke de muntlige tradisjonene til å lage underholdene anekdoter, eller de brukte de muntlige tradisjonene og memorat til å dra et råstoff de dro de opplysningene de trengte for å lage sin egen fremstilling.⁵

I vårt forskningsfelt på forhold mellom adel og konge, og konge og adel har det blitt gjort en god del på nasjonal og internasjonal basis. På nasjonal basis er det Sverre Håkon Bagge, Hans Jacob Orning, Claus Krag og Jon Vidar Sigurdsson som har lagt grunnlag og fremmet mest forskning på rikskongedømmets og kristendommens fremvekst. Den mest fremste forskeren som har laget et av de beste grunnlagene for feltet er Per Anders Sveaas som la et grunnlag med sin forskning, hvor han i likhet med Krag mener rikssamlingen var en prosess som startet på 1030-tallet. Sveaas tar opp hvordan landet ikke kan ses på som samlet etter 900, og hvordan kristningen var en prosess som tok mer tid enn et knipseslag i sin bok *SAMLING AV NORGE OG KRIGNINGEN AV LANDET 800-1130*. Hovedfokuset har likevel i forskningen hvert på forholdet mellom konge og adel fra 1103 og videre utover. Perioden fra 1030-1103 er vanskelig å trekke konklusjoner siden det er en tidlig fase hvor landet blir bygget, og vårt skriftlige material i fra denne perioden er lite, og skrevet i senere tid. Mye av vårt material som var skrevet i denne perioden er gått bort. Av alle kongene vi har er Olav «Kyrre» Haraldsson II den kongen vi har mest problemer å føre forskning på siden vårt kildematerial er lite, eller så blir han ikke nevnt slik vi kan se i Flatøybok hvor han ikke har et eget kapitel . Her

³ Grøsfjeld 2016 :456

⁴ Grøsfjeld :2016 433

⁵ Mundal Elise *Sagalitteraturen* Bergen 2004 s.279

hjelper heldigvis funn som mynter og graver fra perioden oss, for å kunne hjelpe oss å forstå bedre samfunnsutviklingen som foregikk på denne tiden.

Krag peker på at en av hovedgrunnene til at det er vanskelig å danne seg et klart bilde av den politiske utviklingen i den tidlige rikssamlingen er det historiske kildematerialet stammer fra senere tid. De store kongesagaene ble skrevet på 1200-tallet, mens det er skrevet noen mindre fra 1100-tallet. Det fine er at sagaen inneholder flere skaldekvad, og Snorre forteller det alltid har vært skaldet hos kongen. Disse kvadene som ble overlevert fra slektsledd til slektsledd kan med en viss rett betraktes som samtidige kilder.⁶ Bagge mener Krag sin forskning gir et riktigere bilde enn tidligere forskning, og et bilde som i større grad tar hensyn til de særegne ved samfunnsforholdene i tidlig middelalderen. Samtidig er hans fremstilling preget både av det fragmentariske kildematerialet han bygger på og skepsis mot generelle teorier om samfunnsutvikling. Hans forskning har dermed mer preg av kritikk og modifikasjon av tidligere oppfatninger enn av en ny syntese.⁷

Et av hovedfokusene vi må se på er diskusjonen mellom Sverre Håkon Bagge og Hans Jacob Orning, som snakker om hvordan samfunnet forandrer seg i overgangen til et samfunn regjert av en konge, og hvordan de påvirket adelen. Problematikken vår blir at forskningsfeltet vårt er ganske snevert når det kommer til adel, og forskningen har basert seg hovedsakelig rundt kongene i perioden fra 1000-1100- Fra overgangen til Sigurd «Jorsalfare» Magnusson er det lettere å se på adelen sitt forhold med kongen, grunnet et mer stabilt kongedømme er opprettet, med et mer stabilt sentralisert riksstyre. Per Sveaas Andersen har vært den fremste forskeren på dette punktet, og la grunnlaget for forskningen på adel og politikk i perioden 1000-1100. Sveaas har gjort en grundig forskning når det kom til teorier og tanker om hvordan adelens forhold til kongen endret seg, og deres posisjon endret seg med innføringen av kristendommen, samt hvordan landet forandret seg i et europeisk perspektiv. Forskerne er likevel enige at adelen godtok det nye riksstyret og at aksepteringen en overordnet monark kom av de ytre truslene Danmark utgjorde. Ved en overordnet monark hadde adelen en de kunne samle seg under for å kunne forsvare landet bedre, og som da kunne organisere adelen.

Kilder 1.3

For å kunne forstå spørsmålet om hvordan forholdet mellom konge og adelen endret seg, kan vi i første omgang se mot våre eldste kilder som er *Ågrip*, *Heimskringla* av Snorre Sturlasson, *Flatøyebok* og *Morkinskin*. Vårt kildematerial er ganske rikt når vi skal se på

⁶ Krag Claus *Norges Historie Fram Til 1319* Oslo 2009 :45

⁷ Bagge, Sverre Mellom kildekritikk og historisk antropologi Olav Den Hellige, Aristokratiet og Riksamling. *Historisk tidsskrift bind 81 s.173-212* 2002:177.

perioden fra 1015-1030. Vårt kildemateriale om perioden til Olav fra 1015-1030 er ganske rikt med bruk av kirke litteratur, folketradisjon, lovgivning, utenlandske annaler, mynter, skaldekvad og krøniker. Vi får problemer når vi skal se på forskjellige kildegrupper og stoff med proveniens fra etter 1030. ⁸

Disse kildene er våre nærmeste kilder for å kunne få et innblikk i hvordan kongene regjerte, og hvordan deres forhold til adelen var. Det som er vel og merke, er at Snorres saga, Morkinskinna, og Flatøybok er skrevet nærmere 200 år etter hendelsene vi tar for oss, og er skrevet på Island. Deres kilder til det de skriver må komme fra muntlige fortellinger, skaldekvad. Ågrip er en våre eldste kilde, men vårt største problem er at store deler av den er borte. Vi vet at Are og Sæmund Frode har skrevet et historieverk, men dette er dessverre gått tapt. Andre verk vi har som er gått tapt er Are Frode som skrev *Konunga æfi*, Eldste saga som var fra rundt 1160-80, mellomste saga som er fra før 1200.⁹ Hvem som skrev Ågrip er ukjent, men det kan ha vært en mann ved Nidaros i 1190. På samme tid kan vi se på kildene vi har om Olav som fylt med klisjer. Det var to typer konger, den som dro ut og søkte ære, og den som satt i ro og bygget landet. Fortellingene om Olav skal være tilpasset en konge som var fredelig, men selv om forfatterne gjerne tyr til klisjer skal vi ikke se bort fra at fortellingene ikke er riktige eller inneholder en del riktig fakta. ¹⁰ Fra utlandet er kanskje en av våre beste kilder som er skrevet i ca. den tiden det foregikk kildene av Adam av Bremen. Hans verk om Nord-Tyskland og Norden er spesielt interessante siden alle land i Norden hørte til erkebispesete i Hamburg-Bremen. I hans verk finnes det rundt ti til femten sider om forholdene i Norge. Adam forteller mest om Danmark og Sverige, men hans verk er enda viktig og nyttige i vår forskning.¹¹ Theodrcius var en munk som skrev kongesagaer fra Harald «Hårfagre» til Sigurd «Jorsalfare» Magnusson I på 1100-tallet. Hva Theodrcius ekte navn var er vi usikre på. Andre kilder vi har fra eldre tider er runeinnskrifter, mynter som vi skal gå inn på når vi skal snakke om utviklingen av et myntvesen, og arkeologiske kilder som graver. Graver fra overgangsfasen fra Norrøn tid til kristendommen er en god kilde å vise til endringer for adelen. Vi har gravfunn som viser hvor adelige ble gravlagt på kirkegården, og hvordan posisjon på kirkegården har spilt en stor rolle.

Heimskringla som er skrevet av Snorre Sturlasson er en av våre best bevarte kilder. En forskjell er hvordan kongsemnene ble valgt til konge. Ågrip skriver om hvordan kongsemnene kom til tinget for å bli valgt til konge. Ågrip beskriver det som en vanskelig

⁸ Andersen Per Sveaas *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800-1130* Oslo 197 :115

⁹ Andersen 1977 :111

¹⁰ Krag Klaus *Norges Historie bind 2 800-1130 Vikingtid og rikssamling* Oslo 2005 :238

¹¹ Krag 2005 :280

prosess, i motsetning til Snorre som får det til å virke som kongsemne møtte opp på tinget og ble valgt til konge.

Snorre på sin side lager en veldig detaljert fortelling hvor vi får detaljer som vi ikke finner andre steder. Dette kan vi blant annet se i Olav saga hvor vi får en detaljert linje om hvor kongen reiste, og oppholdt seg og hvor lenge kongen oppholdt seg et sted. På samme tid inneholder den flere dramatiske hendelser som bare er å finne hos Snorre. ¹²

Den geografiske kunnskapen Snorre viser finner vi ikke i samme grad i Morkinskinna. Forfatteren sin kunnskap om Norges geografi kan være begrenset til deler av Østlandet og noen deler nord mot Trondheim. ¹³

Bagge mener sagaens fortelling om Olavs fall må gjerne også ses på som en refleksjon av forfatterens refleksjoner på de muntlige kildene, siden sagaen inneholder en mer helhetlig forklaring på Olavs fall.¹⁴ Sagene kan vi se på som en forståelse av hvordan livet var i middelalderen. Saga forfatteren lever selv i et samfunn som ligner mer på 1000-tallet, noe som gjør vi kanskje må tenke over de moderne kildekritikkene som stiller seg kritiske til kildene. Snorre prøver å forstå de konflikter som tar hendelse i Norge, i samme grad som de konflikter han var involvert i 200 år senere. Olavs fall blir ifølge Snorre grunnet konflikter mellom enkelte stormenn som søkte hevn for drap på enkelt individer. ¹⁵

En annen ting som er verdt å merke seg i de eldre kilder er hvordan forfatterne for det til å virke som kongene har sine røtter tilbake til Harald «Hårfagre» Halfdasson. Dette er ganske tvilsomt, og helst ganske usannsynlig.¹⁶ Dette kommer av at en avgjørende faktor for norsk rikshistorie er etableringen av et norsk kongsdynasti. Forfatterne bak våre tidligere kilder setter dette dynastiets røtter tilbake til Harald «Hårfagre» Halfdansson.¹⁷ Et problem vi møter videre ved våre kilder er de skriftlige kildene ble bygger på grunnlag av skaldekvad. Skaldekvadene på sin side er mer opptatt av å fortelle om de krigføringene som kongene gjorde, enn å fokusere på politikken som ble ført. ¹⁸ Eksempel på denne dette kan vi finne i Fagerskinna står det i Olav Kyrres regjeringstid «Landet ble Styrket og Folket ble rike og mektige». Dette viser til Olav som en rolig og stille regent, som ikke førte noen spesiell krigføring. Ser vi på våre skriftlige kilder er det Olav «Den Hellige» Haraldsson som tar opp meste av fortellingene. Olav Kyrre sin saga er kortere enn de andre siden sagaene fokuserer hovedsakelig på

¹² Bagge 2002 :178

¹³ Kvålen Eivind *Den eldste norske kongesaga Morkinskinna og Hryggjarstiykki* Oslo 1925 :55

¹⁴ Bagge 2002: 197

¹⁵ Bagge 2002: 197.

¹⁶ Krag 2005 :229

¹⁷ Krag 2005 :229

¹⁸ Krag 2005 :230

krigføring. Snorre skriver 50 sider om hans far Harald Sigurdsson, mens Olav har to sider, mens han sønn Magnus Olavsson har femten.¹⁹

Som sekundære kilder vil det bli brukt Anders Per Sveaas Samling av Norge og kristningen av landet som kom ut i 1977 Videre viser Sveaas til å se på kristningen som en viktig del av rikssamlingen, og hvordan rikssamlingen må ses i sammenheng med den vinnende makten kirke og konge hadde over adelen. Sveaas får fint frem hvordan kongens makt over adelen bygget seg gradvis opp, og hvordan kongen kunne ha problemer med å få adelen over på sin side, samt viser Sveaas til at hvordan mange stormenn forsvant ved å ikke velge å følge kongen. Sveaas får fint til i denne boken til å peke på de indre politiske faktorene som var med på å få bygget og strukturert rikskongedømmet.

Videre vil vi gå inn på Sverre Bagge og Hans Jacob Orning. Disse to har utgitt flere artikler som kom ut i 2014 til historisk tidsskrift hvor Orning påpeker feil han mener Bagge gjør når han argumenterer for hvorfor kongemakten vant makt over adelen, og underla seg den. Videre har Bagge skrevet et svar til Orning hvor han peker på feil som Orning gjør. Ved bruk av disse to kildene vil vi få forskjellig syn på hvordan makten til kongen og kirken vant frem over adelen. Sverre Bagge sin tekst «Mellom kildekritikk og historisk antropologi Olav «Den Hellige» Aristokrati og Rikssamlingen» fra 2002 historisk tidsskrift vil gi en pekepinn på hvordan vi kan tolke kildene rundt kongene, og hvordan de utøvde politikken sin rundt dem, og mot adelen. Bagge her tar opp hvordan vi muligens må se på kildene, og hvordan vi må se på kildene annerledes enn moderne kildekritikere gjør.

På samme tid vil det brukes Ornings Hvorfor vant kongen? fra historisktidsskrift fra 2004. Denne teksten tar Orning opp hvorfor han mener kongemakten klarte å få et dominerende hold over den norske adelen, og hvorfor adelen godtok en kongemakt. På

Jon Vidar Sigurdsson sin bok fra 2012, Kristningen av Norden er en kort bok, men gir en fin og lett forklaring på hvordan Norge ble kristent. På samme tid tar den opp problematikker som Sveaas har pekt på med kirke og kristendommen som et maktmiddel for kongen å vinne frem mot adelen. Jon Vidar Sigurdsson sin bok Norsk «Historie 800-1537» fra 2011, hvor vi vil gå inn på teksten «Fra krigerske bønder til lojale undersåtter» for å se på endringsprosedyrer som skjedde i de lavere klassene under overgangsfasen. Hovedfokuset i denne teksten vil være å se på hvordan fremveksten av byer har blitt brukt av kongen til å hemme høvdingens makt, og se om dette kan støtte Ornings teori om en godsøkonomi som vokste frem i denne perioden.

¹⁹ Krag 2005 :230

Claus Krag's bok Norges «Historie bind 2 Vikingtid og rikssamling» vil bli brukt. Krag tar opp i denne boken hvordan kongemaktens sin fastsettelse av dominansen må sees i sammenheng med rikssamlingen, og hvordan konge, kirke og rikssamling må sees i sammenheng for endringsforholdet til adelen. Krag går også dypere inn på noe som S.Bagge og H.J Orning bare er kort innpå, og det er samkongedømmet, og nevner dette i en lenger linje enn bare Magnus og Harald sitt. På samme tid er Krag's bok veldig god når vi skal se på, og stille oss kritisk til våre eldre kilder. Videre vil det brukes Calus Krag's «Norges Historie Fram Til 1319» for å se på hvordan Krag mener rikssamlingens politikk og utviklingen foregikk.

1.4 Kilder og Metode

For å svare på denne problemstillingen så ble fokuset å se på rikskongedømmets fremvekst. Ved hjelp av Snorre i første omgang for å kunne finne navn på adelsmenn som var under kongen, og gjorde et sentralt riksstyre mulig kan vi se på denne fremveksten. Det kommer tydelig frem når du ser på de andre kildene vi skal gå inn på som Sveaas og Krag. Rikskongedømmets fremvekt var viktig for å kunne bygge ut en sentral kongemakt og kirke. På samme tid kommer vi inn på rikssamlingen som var startet, men ikke fullført på 900-tallet, og dette kommer frem av de endringer som skjer hos kongen og adelen. På samme tid vil jeg da se på diskusjonen mellom S.Bagge og H.J.Orning sin diskusjon om hvordan den norske staten vokste frem vil være med å hjelpe oss å få et klarere innblikk i de norske kongenes metode.

2 Kongenes liv en kort biografi av kongene og deres politikk

For å kunne forstå kongene litt bedre vil gå inn i korte trekk på deres liv og politikk. Olav Haraldsson er kongen som får æren for å ha kristnet landet, men vi kan spørsmålet blir om han var det? Olavs forhold til adelen var ikke på det nivået han trengte, noe som førte til hans fall. Adelen's forhold til kongen endret seg som vi vil se med Magnus Olavsson. Det var viktig å for kongen å få støtten til adelen, men hvordan ville adelen sitt forhold til kongen bli, og hvordan klarte adelen å forholde seg til de endringer kongen gjorde da det forekom politiske endringer ved skiftet i 1035.

2.1 Olav «Den Hellige» Haraldsson, Politikk og Fall

Hvorfor de kristne kongene valgte kristendommen som sin religion kan vi se i lys av de ideologier og organisatoriske trekkene som kom med. Kristendommen kunne brukes til å

legitimere kongsmakten. I det førkristne Norge hadde kongen en uklar posisjon. Ved sin ideologiske oppbygning og kongen som overhode over kirken, kunne kongen nedkjempe motstanden fra høvdingene og underlegge lokalsamfunnene under kongemakten.²⁰

For å kunne forstå perioden etter 1030 må vi se på hva som skjedde litt i perioden før. I 1030 dør Olav Haraldsson på slaget ved Stiklestad, og året etter blir han helgenkåret. Olav har muligens prøvd å bygge ut et sterkere kongedømme, og en mer egentlig riksmakt enn det som har vært tidligere. Olav har antagelig hvert den første som har regjert mer enn den egentlige «nordveien». Han har antagelig regjert Viken og Østlandet. Likevel klarte ikke Olav å feste noen kongemakt, eller bygget ut et administrativt virke. Dette vises ved å se på mektige lendmenn som Erling Skjalgsson, Einar Tambarskjelve, Tore Hund og andre.²¹

Olavs kristningsvirksomhet, og forsøk på å innføre et mer direkte styre gjennom sine årmenn over hele landet førte til økende motstand fra bøndene i enkelte landsdeler. Olavs motstand i perioden 1025-1030 skyldes lokale høvdinge stilte seg i spissen for motstanden mot den nye politikken over et sentralisert styre med en leder, fremfor et lokalstyre.²² Olavs fall kan ses i den sammenheng han ville være den første. En konge som blir drept av sitt eget folk er skyld i det selv. Ifølge Bagge mener han Snorre viser at Olav ikke klarte å opprette et styre basert på en relativ bred oppslutning. Han nekter å godta kompromisser motstanderen hans kommer med.²³ Det er ikke uvanlig at en vil havne i konflikt med enkelte stormenn, og krig og drap for å oppnå det en vil var ikke uvanlig. Det å bruke slike midler kan brukes i den grad man ønsker å oppnå det en ønsker, men på annen side er det vel så viktig å opprette et nettverk av tilhengere gjennom gaver og generøsitet. Det her feilet Olav på ifølge Snorre.²⁴

Koht diskuterer om hvordan Snorre snakker om at Olav har med flere stormenn på sin side enn motstanderen har. Dette kan muligens komme av at Olav lente seg på lavere og svakere adelsmenn.²⁵ Han argumenterer dette gjennom at Olavs periode var en basert på en statsbyggings periode hvor det har vært konflikter mellom forskjellige grupper innad aristokratiet.²⁶ Koht skiller mellom sagaenes tendens eller ideologi på den ene siden, og deres faktiske opplysninger på den andre, har åpnet veien for en friere bruk av kildene. Dette har Krag kritisert siden man har brukt enkelt opplysninger som passer inn

²⁰ Sigurdsson Jon Vidar *Kristninga av Norden 750-1200* Oslo 2012 :38

²¹ Krag 2005 :242

²² Andersen 1977 :128

²³ Bagge 2002 :198

²⁴ Bagge, 2002 :198

²⁵ Bagge 2002 :175

²⁶ Bagge 2002 :176

i sin egen teori, men sett bort fra resten.²⁷ Det er enkelt å si at Olav fikk stormenn mot seg grunnet Knut den mektige sitt sølv, men det blir en veldig ensidig teori. Olavs politikk mot stormennene har ført til at han mistet lojaliteten fra flere av dem, ved hans harde fremgang. Motstanden mot kristendommen i områdene Åsatroen har stått sterkest som Trøndelag hvor ladejarlen styrte var et av områdene Olav møtt problemer med å stadfeste et fast styre. Dette kan komme av at Trøndelag ikke hadde blitt eksponert for kristendommen i samme grad som resten av landet.²⁸ En annen faktor for Olavs fall er bøndene som presset lendmenn til å gå mot han som var imot hans kristningspolitikk som i Trøndelag, Oppland og Nord-Norge.²⁹

2.2 Magnus «Den Gode» Olavsson I Den første konge med et rikskongedømme

I 1035 når Knut den Mektige dør henter stormennene i Norge Olav Haraldsson sin sønn Magnus tilbake fra Kiev til Norge. Magnus er den første kongen som Morkaskinna skriver om. Ågrip har ingen beskrivelse av Magnus sitt utseende, men går heller rett på sak når han hentes fra Kiev, men at de adelsmenn som henter han må sverge ed til han siden hans mor krever dette. Dette skal ha blitt bestemt etter liket til Olav Haraldsson begynte å utføre mirakler.³⁰ Morkinskinna starter sin fortelling om Magnus i kong Jaroslav sitt hoff, og hvordan han som liten gutt viser seg å være litt rampete, men utvikler seg til å bli en klok og sprek ung mann.³¹ Flatøybok bind IV starter likt med Morkinskinna, og forteller om hvordan Magnus ble hentet fra Kiev, og hvordan adelsmennene lover lojalitet til Magnus.³² Magnus Olavsson ble hentet tilbake og ble konge i 1035. Han reiste rundt i landet og ble kjent med sine undersåtter. Han skal ha vist stor kunnskap, styrke og autoritet for en på sin alder.³³ Grunnlaget for å hente Magnus og gjøre han til konge av Norge kan komme av at styre under Knut Den Mektige ikke var like lovende, og ga de fordelene som de hadde trodd. Det var blitt tyngre beskatning enn forventet, og Jarlene hadde ikke oppnådd den makten de hadde forventet. Dermed valgte de i 1035 å hente Magnus tilbake med Einar Tambarskjelve i spissen.³⁴

Ågrip nevner i deler, men Snorre, Flatøybok og Morkinskinna nevner i store deler Magnus sin aggressive politikk mot bøndene i Trøndelag. Det er gjennom Flatøybok, Morkinskinna og Snorre vi hører at Sigvadt skald ber Magnus vise tilgivelse, og ved at han gjør det får

²⁷ Bagge 2002 :176

²⁸ Sigurdsson 2012 :39

²⁹ Andersen 197 :131

³⁰ *Ågrip Af Norgeskonungasogum Viking Society for northern research* 1995 :47

³¹ *Morkinskinna Norske Konesoger 1030-1157* 2005. :14

³² Flatøybok Bind IV 2018 :41

³³ *Morkinskinna* 2005. :26

³⁴ Andersen 1977: 142

tilnavnet Den Gode. Akkurat om det var Magnus som styrte med en hard hånd selv, eller om det var Einar Tambarskjelve og de andre rådgiverne som var med på å gi harde skatter skal vi ikke se bort fra.³⁵ Likevel endret Magnus sin politikk i 1040 etter bøndene truet med opprør.³⁶ Om det virkelig kom til et tingmøte, eller om han endret sin politikk mot bøndene grunnet hans onkel Harald kom tilbake til landet med et krav om kongemakten er en mulighet vi ikke skal se bort ifra.³⁷ Magnus klarte å lage et stabilt styre i Norge i sin tid, grunnen skal vi komme inn på senere. Eksempler på Magnus sin hevnpolitikk kan vi finne i Snorre, hvor et eksempel er når Magnus dreper Hårek fra Tjøtta.³⁸ Et annet eksempel er når Kalv Arnesson blir konfrontert av Magnus om drapet på faren og blir nødt til å reise fra landet i frykt for å bli drept. Etter dette konfiskerte Magnus eiendommene hans og la dem under kongsgården.³⁹

Skaldekvadene mer opptatt av å fortelle om Magnus sine kriger i Danmark. Hardeknut som hadde tatt over etter sin far Knut den mektige som konge i Danmark skal ha inngått en avtale med Magnus i 1036, om en av dem ikke fikk en arvtaker, skulle den som levde lengst av dem ta over som konge i den andres rike. Om denne avtalen har eksistert eller ikke er vi usikre på, og det er tvilsomt var noen avtale.⁴⁰ Magnus førte krig i Danmark etter 1042 da Hardeknut døde, siden hans fetter Svein utropte seg som konge av Danmark. Grunnet dette har Magnus hvert like mye av sin regjeringstid i Danmark som i Norge. Einar Tambarskjelve skal ha styrt landet mens kongen var borte.⁴¹

Magnus blir fremstilt som en gavmild, og rettferdig konge. I Morkinskinna forteller det om den gavmilde Magnus da han ga høvding Orm et jarledømme for å ha spart motstanderen Svein i kamp under krigen med Danmark.⁴²

En annen fortelling er når Magnus mener han har krav på den engelske tronen. Sagaen skal ikke stoles på når de forteller dette brevet, men at Magnus sa seg fornøyd med det riket som Gud hadde gitt han å styre, og skilte lag med Edvard Bekjenneren på gode kår. Engelske krønikere sier en annen vei, og forteller Edvard samlet en hær for å møte Magnus i tilfelle han kom med en hær for å erobre tronen.⁴³

I 1045 kom hans farbror Harald «Haråde» Sigurdsson tilbake til landet. Han kom tilbake med store rikdommer og krevde kongemakt i Norge. I 1046 ble det gjort forlik mellom

³⁵ Andersen 1977 :144

³⁶ Andersen 1977 :146

³⁷ Bagge Sverre Borgerkrig og Statsutvikling-Svar til Hans Jacob Orningin *Historisk tidsskrift volum 94 2015*.

³⁸ *Snorre Sturlassons kongesanger* 2003 :438

³⁹ *Snorre* 2003. :440

⁴⁰ Krag 2005 :231

⁴¹ Krag 2005 :232

⁴² *Morkinskinna Norske Konesoger 1030-1157* 2005. :81

⁴³ Krag 2005 :233

Harald og Magnus som gjorde de skulle styre hver sin del av Norge. Hvordan kildene skal tolkes er usikkert, men det er trolig Harald var tatt til konge over Oppland. Likevel snakkes det om at Magnus var overkonge over Harald, og at Harald ikke var på Magnus sin medkonge ifølge Sveaas.⁴⁴ Vi skal ikke ta høyde for at forholdet mellom Magnus og Harald var noe godt forhold, men et stridig forhold som de har klart å holde tilbake i den skala de ikke brøt ut i krig med hverandre. Sagaen har stilt forholdet deres til et ganske nøytralt et.⁴⁵ I 1047 ble Magnus syk, og døde. Dette gjorde Harald til enekonge over Norge. Magnus og Haralds regjeringstid er det som ble starten på samkongedømmet som vi skal se mer inn i kapitel 3.

2.3 Harald «Hardåde» Sigurdsson Hærkongen som bygget et dynasti

Harald er en person som skaldene har laget mange vers av, samt mange enkeltvers. Det er derfor lett å danne seg et bilde av han. Da Magnus døde dro Harald til Trøndelag for å få seg valgt til konge. Svein som hadde kjempet mot Magnus om tronen til Danmark, og blitt hans mann dro til Danmark, og holdt ting rundt i landet for å bli konge.⁴⁶ Harald mente på samme tid at han hadde en arverett etter sin nevø Magnus på Danmark, noe som førte til krig som varte utover 1050-tallet.⁴⁷

Morkinskinna beskriver Harald som en myndig bestyrer av innlandet. Klokere mann hadde man aldri hatt i Nordland. Han var i god fysisk form, og mer våpenkyndig enn de fleste. Ingen konge hadde vært bedre venn med Islendingene enn Harald, og han skal ha sendt dem en klokke til en kirke de bygget der ute.⁴⁸ Flatøybok har ingen spesiell intro om Harald, annet enn han kom til Norge, og ble Magnus alliert. Flatøybok forteller oss at da Magnus ble syk og døde under toktet til Danmark, utropte han Harald som sin arvtaker.⁴⁹

Store deler av Haralds regjeringstid har handlet om herjinger og krigføring mot Danmark. Harald utrustet en flåte årlig og dro på hærferd mot Danmark. Vi skal ikke se bort fra at Harald hadde en hird som måtte holdes i aktivitet. Krig førte med seg en økonomisk vinning for Harald, men det Harald hadde planlagt kom aldri til å hende, en direkte erobring av Danmark gikk ikke. Harald og kong Svein av Danmark inngikk fred i 1064⁵⁰. Denne freden var ikke bestemt å være langvarig, den skulle vare ut kongenes levetid.

⁴⁴ Andersen 1977 :148

⁴⁵ Krag 2005 :233

⁴⁶ *Morkinskinna* 2005. :111

⁴⁷ Andersen 1977 :149

⁴⁸ *Morkinskinna* 2005. :127

⁴⁹ Flatøybok Bind IV 2018 :61

⁵⁰ Krag 2005 :236

Fra krigføring i Danmark, førte Harald krig mot bøndene i Oppland, og Østlandet. Harald var hard på å slå ned sine motstandere og konfiskerte store deler av Østlandet fra bøndene.⁵¹ Hvorfor Harald muligens har ført en så hard politikk mot bøndene skal vi komme mer inn på i kapittel 3. Akkurat hvorfor bøndene gjorde opprør kan vi ikke si helt fast, dermed er sagen vår beste kilde til dette. Ifølge sagaen ga Olav «Hellige» Haraldsson II gitt bøndene privilegier, og bestemt hvor mye bøndene skulle skatte, og støtte kongen med. Dette har ikke Harald respektert, og krig brøt ut mellom han og bøndene. En annen grunn kan være Harald ønsket å statuere sin makt over Opplendingene. Vi vet at fra Mangus «Den Godes» Olavsson I nøt Opplendingene en større selvstendighet enn andre deler av landet.⁵² Harald ble drept i England i 1066 da han prøvde å ta landet, siden han anså seg som en etterkommer av Edvard Bekjenneren. Haralds etterkommere skulle bli en lang rekke med konger, og dermed går denne slekten inn som Hardrådedynastiet. Krag peker på de senere kongene var Haralds ætlinger, og derfor bør kongeslekten i middelalderen kalles «Hardrådeætten».⁵³ Harald går inn i vår historie som en konge som baserte mye av sin makt rundt en sterk hird, og en god del militærmakt, noe som gjør han forblir en hærmann og hærkonge.⁵⁴

2.4 Olav «Kyrre» Haraldsson Kongen som reformerte landet

Olav Haraldsson er kanskje den kongen vi har færrest kilder om. Han var ikke en konge som førte krig, men var mer opptatt av å bygge den indre strukturen i landet. Vi har nevnt tidligere våre skriftlige kilder forteller veldig kort om Olav, grunnet den eneste militære hendelsen hans. Olavs kongehistorie starter i slutten av sin fars fortelling i Morkinskinna, hvor han har kommando over hæren, og drar tilbake til Norge for å regjere med sin bror Magnus.⁵⁵ Morkinskinna beskriver Olav som en høy mann, den vakreste av alle, og en klokke mann. Han talte ikke mye på tinget, og var lystig og glad mot sine venner i drikking.⁵⁶ I Agrip møter vi Olav etter slaget ved Stamford Bridge, når han har fått kontroll over hæren til sin far, og reiser til Norge for å regjere med sin bror Magnus.⁵⁷ Agrip kaller ikke Olav for Kyrre, men bændi som betyr bonde. Selv om Olavs fortellinger er kort, viser forfatterne til hvor viktig hans regjeringstid var. Det administrative og bisper ble forsterket, hirden omorganisert, byer ble grunnlagt og andre

⁵¹ Krag 2005 :237

⁵² Andersen 1977 :144

⁵³ Krag 2009 :68

⁵⁴ Andersen 1977 :149

⁵⁵ *Morkinskinna* 2005. :199

⁵⁶ *Morkinskinna* 2005. :203

⁵⁷ Agrip 1995 :59

bygget ut, nye moter ble innført.⁵⁸ Selv om han ikke var noen krigersk konge, forteller Snorre at Norge hadde vokst i rikdom og glans gjennom Olavs styringstid.⁵⁹

3. Forandringer mellom adel og konge 1035-1093

I 1035 drar Svein Knutsson til Danmark for å bli konge. Fra 1030-1035 hadde han vært regent over Norge sammen med Alfvins, og dette styre hadde ført til en misnøye mot dem av adelen i Norge grunnet den økonomiske byrden de la på dem.⁶⁰ Som vi har sett så falt Olav på Stiklestad, men det er nødvendigvis ikke grunnet han prøvde å innføre kristendommen. Norge var kristent ved lov, allerede fra Håkon «Athelstenfostre» Haraldsson sin regjeringstid, men selve loven ble ikke praktisert. Den største grunnen vi kan se mot for Olavs fall, var hans nye politikk hvor det skulle være en total underleggelse under en konge som medførte at en del friheter ble fratatt folk. Sverre Bagge har pekt på Kohts teori om at Olav allierte seg med de lavere adelige, heller enn de som var høyest oppe. Faktor kan være at Olav ikke hadde rikdom som var stor nok til å alliere seg med mange av de øverst i den adelen, så han valgte å skaffe seg flere allierte i den lavere adelsklassen. En annen kan være at de i den øvrige adelige klassen hadde et så sterkt territorielt grep at Olav prøvde å bytte dem ut med lavere adelige som ville stå i gjeld til han for deres nye økte posisjon. Dette kan være en av de utløsende faktorene hvorfor Olav ikke klarte å etablere et stabilt riksstyre. S. Bagge har diskutert om det var Erlings fetter, eller om det var Olav selv som hogg Erling ned.⁶¹ Snorre viser frem at drapet på Erling var en stor feil, for Erlings slekt som enda var intakt kan søke hevn mot han.⁶² Vi kan også tenke oss at overgangen fra en lokal stormakt, til en sentralisert makt har vært vanskelig å forstå og sette seg inn i. Spesielt for adelen så har de sett dette som en negativ side siden dette ville være med å innsnevre den makt de hadde.

En annen faktor vi kan se på som har blitt nevnt tidligere var ytre erobringer. Adelen kan ha sett at om de forente seg under en konge kunne de bli alliert og kunne bli organisert under en leder var de bedre egnet for å kunne forhindre erobringer. Hva som gjorde at de valgte å gå for Magnus som konge kan vi tenke lå i tanken han stammet fra Hårfagre, samt han kjente skikken hvordan å drive som konge siden han var oppvokst med det.

1035 blir Magnus blir hentet tilbake av de som hørte til i den høyeste delen av adelen som Einar Tambarskjelve, Jarl Ragnvald, Kalv Arnesson og Sveinn bryggjufotr ifølge

⁵⁸ Krag 2005 :239

⁵⁹ Snorre 2003 :531

⁶⁰ Andersen 1977 :142

⁶¹ Bagge 2002 :199

⁶² Bagge 2002 :199

Ågrip.⁶³ Etter dette skal tolv adelsmenn lovet sin lojalitet til Magnus, med Erling og Einar som hans rådgivere ifølge Morkinskinna. Skal vi stole på Agrip, og Snorre så var det etter liket av helgenkongen hadde begynt å utføre mirakler. Dette kan vi se på som en opphøyning av Olav, eller en forklaring på hvorfor den drastiske endringen i vilje til Olavs politikk om et rikskongedømme med et sentralisert styringsorgan som regjerte over adelen. Magnus ble hentet tilbake av de som var i den høyere delen av adelen, med Einar Tambarskjelve i ledelsen. Einar hadde ikke vært med i selve slaget på Stiklestad, men han hadde vært med i opposisjonen mot Olav. Han får en mer sentral rolle når Magnus kommer tilbake til Norge.⁶⁴ Dette som nevnt tidligere kan komme av at aristokratene ikke fikk det styre de trodde de skulle få når Olav var nedkjempet, og den danske kong Knut innsatte sin sønn Svein som regent i Norge. I 1035 dør Knut, og Svein drar til Danmark for å bli konge. Som vi ser, har Norge hvert da under et fem år langt Dansk styre. Det oppstod da et vakuum i den skandinaviske politikken som adelen i samarbeid med de geistlige brukte til å innsette en egen Norsk konge.⁶⁵ Det var først etter dette Daneveldet i 1035 ble borte, og samlingen endelige kunne starte.⁶⁶ Magnus hadde en regjeringstid på 11 år alene, men måtte dele riket med sin onkel Harald fra 1046-1047. Her er det vi ser starten på rikskongedømmets fremvekst som S.Bagge, Orning, Krog og Sveaas skriver om. For å kunne etablere et kongedømme måtte kongen kunne få samlet alle stormenn under et styre for å danne seg et sentralt riksstyre. Dette begynte å oppstå under Magnus sitt styre siden han fikk støtte av de mektigste adelsmennene i Trøndelag, noe hans far ikke hadde fått. Her ser vi også en videre utvikling av rikssamlingen, som hadde sin prosess start på 900-tallet. Som nevnt tidligere får sagaen og våre andre kilder det til å virke som Norge var samlet til et rike etter slaget ved Hafersfjord under Harald «Hårfagre» Halfdansson. Om dette skulle stemt, hadde riket trolig hatt et sentralisert riksstyre.

1035 kan vi se på som et vendepunkt for adelen. Ved å hente Magnus tilbake til Norge, og sette seg selv inn som hans rådgivere kan vi se på en måte å styrke deres allerede kraftige posisjon i samfunnet. Den rådgivende rollen Einar og de andre mektige adelsmennene har hatt kan ha vært en viktig alliert for Magnus når han skulle kreve kongsretten sin.

3.1 Samkongedømmet

Samkongedømmet er noe som vokste frem i 1046, da riket ble delt mellom Magnus og Harald. Det vi kan se er at Harald var alliert med den danske kongen, og at han dermed

⁶³ Ågrip 1995 :47

⁶⁴ Bagge 2002 :192

⁶⁵ Sigurdsson *Norsk Historie 800-1536* Oslo 2016 :68

⁶⁶ Krag 2005 :302

ble en ytre trussel for Norge. Det er godt mulig Magnus og adelen godtok å dele landet med et annet kongsemne, samt at en indre strid ville svekke landet fra ytre erobringer. Adelen kan ha sett en fordel med å støtte enda et kongsemne siden det kunne oppstå en indre strid mellom adelen om hvilket kongsemne de ville støtte om det kom til en strid mellom to kongsemner, samt delingen av landet som vi så med Harald og Magnus kan vi heller se på som en overkonge og en underkonge i landet. Vi kan se det slik siden Magnus var den som skulle være over Harald. Ser vi til Snorre, ser vi avtalen mellom Magnus og Harald, hvor Harald skulle få halve Norge, med de skatter og bøter som hørte med. Når Harald og Magnus var sammen skulle Magnus alltid være først å bli hilst og ha høysete. Magnus skulle ha kongeplassen i havn og ved brygge, samt om det var en adelsmann til med dem skulle han sitte i midten.⁶⁷ Dette støtter opp teorien at Magnus var Haralds overkonge, og ikke likekonge med han.

Som nevnt tidligere så er det trolig at Magnus endret til en snillere politikk da hans onkel vendte tilbake. Morkinskinna forteller at folk var mer villig å betale skatter til Magnus enn Harald.⁶⁸ Hvor pålitelig dette er kan vi ikke si, men det er mulig forfatteren prøver å sette Magnus som den mektigste av han og Harald. Magnus har trolig endret sin politikk etter råd fra sine rådgivere for å unngå å miste sin posisjon mot Harald. Harald kan på sin side ha kjørt en hard politikk for å fastsette sin posisjon. Da Harald ble enekonge skal vi ikke se bort fra at adelen støttet han grunnet de så de økonomiske fordelene ved å støtte han i krig mot Danmark. Vi kan muligens anse krig som en måte adelen kunne slippe unna med enkelte handlinger, om de valgte å gi kongen den støtten han trengte. Et eksempel på dette kan vi finne i Flatøybok når Torfinn orkenjarl ønsker å gi Magnus Olavsson I støtte i hans krig mot Danmark, selv etter at Torfinn drepte Magnus fosterbror Ragnvald. Torfinn unnslipper å betale bot for drapet, og seiler tilbake til Orkenøyene, mens Magnus seiler mot Danmark.⁶⁹ Torfinn lover senere Harald Sigurdsson I sitt vennskap, og Harald gir han gaver som en venn. Vennskapet mellom disse to skulle bli sterkere gjennom Haralds sønn Olav, og Torfinns sønner Pål og Erlend. Sveaas har pekt på at orkenjarlen sitt vennskap med den norske kongen var viktig for å kunne bevare sin selvstendighet. Dette vennskapet er også nødvendig på den norske kongens utenriks politikk for å kunne underlegge seg de nordiske øyene.⁷⁰

3.2 Ressurskrise eller en økonomisk omveltning?

⁶⁷ Snorres 2003 :474

⁶⁸ Morkinskinna 2005. ;84

⁶⁹ Flatøybok Bind IV 2018 :61

⁷⁰ Andersen 1977 171

En annen grunn til den store omveltningen er en ressurskrise Bagge peker på.⁷¹ Bagge mener at ved fremveksten av rikskongedømmet kommer det en nedgangstid i økonomien til adelen. Dette begrunner han med at vikingtidens plyndringer er over, noe som setter en stopper for aristokratiets måte å skaffe seg makt gjennom rikdom som er røvet til seg.⁷² Bagge peker likevel på og sier at plyndringsøkonomien eksisterte videre siden Harald sine kriger med Danmark har gitt et rikt økonomisk utbytte. Morkinskinna forteller oss om at Harald oppholdt seg i Norge om vinteren og dro på tokt til Danmark på sommeren.⁷³ Harald var en konge som måtte holdes i aktivitet, og dro på krigstokter mot Danmark fra han ble konge i 1047-64.⁷⁴ Bagge peker likevel på at vikingtidens slutt har betydd en nedgang i handelen som ble gjort under vikingtiden.⁷⁵ Bagges teori om plyndringsøkonomi kan støttes av når utviklingen av et eget myntvesen ble utviklet i Norge. Et myntvesen hvor kongen fikk sitt ansikt og initialer trykket på mynten i 1050 under Harald «Hardråde» Sigurdsson. Det er på denne tiden innkomsten av utenlandske mynter starter.⁷⁶ Ettersom det blir et større fokus på å produsere egne mynter, er det god mulighet for at Ornings teori om en godsøkonomi kan stemme på dette punktet. Orning mener at vikingtidens plyndringer ikke har spilt en så sterk rolle i adelens økonomiske grunnlag som Bagge mener, men har spilt en rolle av og på. Orning mener at overgangen fra trell til leilendinger har gjort at adelen endret sitt grunnlag for makt. For det andre ble maktsenteret flyttet fra Vestlandet til Trøndelag som var mer egnet for jordbruk.⁷⁷ Eksempel på dette er konger som kom fra utlandet og brukte rikdommen til å erobre landet.⁷⁸

Vi kan se på Bagges teori, og se den i sammenheng med Sigurdsson sin teori av byenes fremvekst. Orning peker på hvordan Norge iforhold til andre land i Europa var dårlige egnet for en jordbruksøkonomi. Det gikk fra å være en økonomi basert på plyndring, vil en økonomi basert på landeiendom.⁷⁹ Sigurdsson sin mening om byenes fremvekst kan sees i sammenheng med dette. I vikingtiden var det de lokale høvdingene som hadde kontroll over handel i sitt område. Handelsvirksomhet var metoden mange høvdingene brukte for å kunne danne seg det økonomiske grunnlaget de trengte for å bygge opp sin egen makt. Byutviklingen som foregikk, var en måte for kongen å skaffe seg luksusvarer

⁷¹ Bagge Sverre 2015 :

⁷² Orning Hans Jacob Borgerkirg og Statsutvikling I Norge i Middelalderen-en revurdering *Volum 93 s. 193-216 Historisk tidsskrift 2014 :197*

⁷³ *Morkinskinna* 2005. :120

⁷⁴ Krag 2005 :236

⁷⁵ Bagge Sverre *From Viking Stronghold to Christian Kingdoms* Copenhagen 2009 :70

⁷⁶ Bagge Sverre, Gelting Michael H, Hervik Frode, Lindkvist Thomas, Poulsen Bjørn *Statututvikling i Skandinavia i middelalderen* Oslo 2012. :80

⁷⁷ Orning 2014.:197

⁷⁸ Orning 2014 s.196

⁷⁹ Orning 2014 s.197

for å kunne bygge ut sitt maktgrunnlag. Dette førte til en interessekonflikt mellom konge og høvding.⁸⁰ Måten kongen klarte å styre byene sine på var gjennom lendmenn, som var opptatt av å bygge opp sin egen makt.⁸¹ Ser vi på hvordan Ornings teori om overgangen til jordbruksøkonomi som baserer maktgrunnlaget seg hvor mye land de hadde, samt at byens fremvekst ødela den tidligere handelsøkonomien høvdingene hadde, var det å få bli lendmann viktigere for adelen. Kongens lendmenn vil da ha blitt valgt av høvdingene, som da har vært de høvdingene som kongen følte sterkest relasjon til som allierte.

Ornings teori om overgang til et samfunn, hvor adelen henter inn sin inntekt fra hvor mye jord de gir bort er ikke noe vi skal se bort fra. Likevel så var ikke vikingtoktene over, og vi kan da tenke oss at adelen har basert seg på både gods og plyndringøkonomi mens det enda ble drevet krig med Danmark. Den perioden adelen muligens ikke har hatt en stor plyndringsøkonomi er under Olav Haraldsson siden han ikke drev noen spesiell krigføring. Selv om Olav ikke drev med krigføring, skal vi ikke se bort fra at adelen har tjent et økonomisk grunnlag under hans far, noe Olav kan ha kunnet utnyttet.

3.3 Stallare, Lendmenn, Årmenn

På samme tid kan vi da se på hvordan Krog forklarer endringer hos stormennene. Kongen klarte å regjere ved hjelp av de stormenn som stod han nær. De er ofte omtalt som lendmenn. De hadde styre over bønder, og jarlen. For stormennene har det vært en gunstig måte å vinne makt for å kunne komme i et nærmere forhold med kongen, og utvide sin makt. En lendmann ble gjerne hentet fra de gamle herseættene. Det landet han fikk av kongen var et tegn på et nært forhold til kongen.⁸² Lendmannen skulle da styre den landsdelen eller den bygda han var fra på vegne av kongen.⁸³ Lendmann-tittelen er likevel en tittel som har eksistert før Olav «Den Hellige» Haraldsson I sin tid⁸⁴. Sagaene viser til at de eldre kongene hadde lendmenn. Lendmenn kan gjerne være en tittel som betyr en som har jordeiendommer.⁸⁵ Lendmenn sine private jordeiendommer var ikke tilstrekkelige til at de kunne føre en linje mot kongen, så de var avhengig av veitslegårdene for å kunne holde sin maktposisjon. Dermed var de avhengig av et godt forhold til den kongen som regjerte, og på denne måten kunne kongen regjere over adelen med et sterkt grep.⁸⁶ Ser vi da dette i sammenheng med Ornings teori om godsøkonomi, og setter dette inn med sentraltriksstyre hvor kongen regjerte, kan vi se

⁸⁰ Sigurdsson Jan Vidar 2016 :88

⁸¹ Sigurdsson Jan Vidar 2016 :89

⁸² Krag 2009 :76

⁸³ Krag 2009 :77

⁸⁴ Bagge 2002 :188

⁸⁵ Krag 2005 :302

⁸⁶ Sigurdsson 2016 :76

forstå hvorfor adelen valgte å forene seg med kongen, og hvorfor det var viktig for dem å vinne kongens gunst. Et eksempel er Orm, som fikk jarl tittelen i landet av Magnus etter å ha spart sin motstander i krig, og den tittelen fikk han beholde under Harald. Uansett var det viktig for kongen å passe på at lendmenn ikke ble for mektige. Som nevnt tidligere i kap 2.3 var Einar Tambarskjelve i unåde hos Harald Hardråde og ble tatt av dage. Einar er et uvanlig eksempel på en høvding som var så mektig han kunne konkurrere mot kongen, men et fint eksempel på det. Morkinskinna gir oss et fint eksempel på dette når Harald påpeker at Einar har en større hird enn det en høvding skal ha, og Einar svarer Harald som om de er likemenn. Snorre bringer frem fiendskapet mellom Einar og Harald godt når han viser til flere møter mellom dem som kunne endt med væpnet strid. Bagge sitt argument hvor nye konger byttet ut stormenn etter hvem de anså som passende i en stilling grunnet deres lojalitet passer fint inn her. Einar var muligens Norges mektigste stormann under Magnus Olavsson, og når Harald blir konge utnevner han islendingen Ulv Uspaksson som vi hører om i Haralds saga i Morkinskinna og hos Snorre, som hadde fulgt han fra Bysants til leder for hirden og som kongens stallar som var den gjeveste tittelen en kunne få på denne tiden, samt at han ble kongens lendmann og et halvt fylke i Trondheim ifølge Snorre.⁸⁷ En annen mann vi kan se på er Finn Arnesson som hadde vært lendmann under Olav Haraldsson I, og var det under Harald. Han støttet Olav i slaget på Stiklestad, og støttet Harald ved å hjelpe han å roe ned bøndene i Trondheim etter Harald hadde tatt Einar av dage. Finn blir da et annet godt eksempel på en adelsmann som vinner frem tittelen sin via vennskap av kongen. Bagge peker videre på at det å lene seg på adelige som allerede var etablert ikke alltid var til kongens beste interesse. Slik vi så var Einar en så godt etablert adelsmann at han ikke trengte Haralds gunst for å få mer makt. Et annet eksempel vi har fra Morkinskinna og Snorre av konflikter mellom en annen stormann og Harald, er Håkon Ivarsson. Håkon var gift med var gift med kong Magnus søster, men Harald ga han ikke den samme stillingen han hadde hatt under kong Magnus, og konflikten mellom de to førte til at Håkon rømte landet. I konflikter støtter stormenn den siden de mener vil vinne. Samkongedømmet er et fint eksempel på dette, vi kan tenke oss at en konge som ble enekonge etter at hans medkonge døde gjerne ikke ville ha de stormennene som hadde støttet den andre kongen i viktige posisjoner. Derfor kunne mange stormenn miste sine posisjoner, og byttes ut med nye stormenn. Adelen kunne tjene på et sammkongedømme, siden de kunne få beskyttelse om de falt i unåde med den ene av kongsemnene siden var under det andre kongsemnet.

At kongen lente seg på adelen som lendmenn er ikke noe som er uvant, om vi ser tilbake i tiden har andre kongsemner lent seg på folk med en styringsrett og latt dem styre

⁸⁷ Snorres 2003. :483

områder som underkonger for dem. Lendmenn var kongens nye måte å få regional kontroll på, men med færre adelige som kunne kreve konge tittelen. Sveaas trekker frem at et hvert hovedtrekk med en rikssamling er riksstyringens etablering i riksterritoriet gjennom forvaltningsorganer, som etter hver godtar dette.⁸⁸ Det var dette Olav Haraldsson I ikke klarte, men som hans sønn Magnus fikk til å etablere som vi har sett, grunnet den støtten han fikk av adelen. Det kan tenkes at får å få denne etableringen stadfestet er grunnen Magnus endrer sin politikk til en godhjertet en, enn den hevngjerrige politikken han regjerte med først. Det er ikke bare viktig å få adelen sin støtte, men også å få bøndenes støtte. Det å bli lendmann kan ha vært et mål for adelen å bli, siden de ble en mer selvstendig adel, istedenfor en adel som hadde kongen å takke for sin posisjon, og dermed måtte muligens stå i gjeld til han. Lendmenn erstattet den gamle stillingen Herse, og lendmenn skulle fungere som bøndenes leder, og deres talsmann for kongen. Vi skal ikke se bort fra at de i adelen som ble lendmenn gjerne har misbrukt sin stilling for å skaffe seg større rikdom og makt.⁸⁹ Lendmenn sin posisjon gjorde seg gjeldende i kongenes krigstog, og denne posisjonen gjorde seg gunstig for å kunne tvinge kongen ut i krigstog.⁹⁰ En annen tittel som kongen ga adelen, var årmenn. Årmenn hadde ansvar på kongsgården, og hadde gjerne ansvar med kongens inntekter. Disse to titlene går under kategorien kongens ombudsmenn. Lendmann var den høyeste tittelen av disse to.⁹¹ Lendmenn kom fra høyere del av adelen enn årmenn. Adelen kunne også bruke lendmannstittelen sin til å egge bøndene mot kongen, slik vi ser i Snorre når Einar Tambarskjelve egger bøndene i Trondheim til å gå mot kong Harald. Dessuten kunne en lendmann bli mer populær for bøndene enn kongen, og kunne føre et opprør om det skjedde noe med han.

Her kan vi se litt inn i Orning og Bagges diskusjon om en sterk eller svak kongemakt. Orning mener at enekonger kunne kjøre mer sitt eget løp til den grad de ville for det var ingen politisk motstand som kunne konkurrere med dem. Dette kommer av at Orning mener at landet var desentralisert og hadde uklare maktforhold i perioden før 1150.⁹² Bagge på sin side mener at kongen hadde et lite spillerom, og var kuert av sine undersåtter. Her viser han til at Magnus Olavsson I trolig har endret sin politikk fordi han kunne miste støtte han hadde av adelen. Han peker også på forholdet mellom Harald og Einar som vi har sett på.⁹³ Bagge peker også på at Orning mener samkongedømmet var mer fredsskapende, og hadde større egenskap å skape fred enn enekongedømmet.⁹⁴ At

⁸⁸ Andersen 1977 :227

⁸⁹ Krag 2005 :253

⁹⁰ Krag 2005 :253

⁹¹ Krag 2005 :260

⁹² Orning Hans Jakob Hvorfor vant kongen *Historisk tidsskrift volum 94* 02/15

⁹³ Bagge 2015

⁹⁴ Bagge 2015

samkongedømmet var fredsskapende, og kunne skape større stabilitet enn enekongedømmet er ikke noe vi skal ta med sikkerhet. Det å mene at kongen hadde mulighet å fare med stort fritt spillerom før 1150 er ganske tvilsomt. Som Bagge mener så kan det godt være at Magnus endret sin politikk grunnet at adelen ville gå mot han, og han har fått råd av Einar og de andre rådgiverne sine om å holde en mer fredelig politikk så han ikke mistet den støtten han hadde. Det er også trolig han endret denne politikken grunnet Haralds hjemkomst i 1046, og da hadde adelen et annet kongsemne å lene seg mot om de ville gå mot Magnus. En annen grunn Magnus har delt Norge med Harald kan vi muligens se i Snorre når Magnus deler riket med Harald, så viser Harald frem den rikdommen han har, mens Magnus viser til en trang økonomi. Det kan godt være mulig at Magnus har sett at Harald hadde så sterk økonomi han kunne kjøpe adelens støtte, og dermed ville Magnus miste den støtten han trengte for å føre krig i Danmark og holde på Norge. Harald Sigurdsson I hadde Einar Tambarskjelve og Håkon Ivarsson som sin hoved opposisjon. Harald kunne ikke ha noe fritt spillerom før disse to var fjernet, men det er tvilsomt han kunne herje fritt mot adelen og bøndene. Krigene med Danmark kan ha gjort han beholdt sin støtte fra adelen så de godtok hans harde politikk. Snorre viser til at Håkon Ivarsson var en slik adelsmann som kunne få bøndene i Trøndelag til å gå mot kong Harald, og et forlik ble inngått på vegne av kongen av Finn Arnesson.⁹⁵ Ivar dro fra Norge da han mente at Harald ikke overholdt avtalen. Han skulle returnere til Norge og bli gift med Magnus «Den Godes» Olavsson I sin datter og oppnå jarltittelen i landet.⁹⁶ Olav Haraldsson II kan ha fått styre fritt siden han ble enekonge relativt fort, men han har ikke drevet et tyrannisk styre adelen måtte kjempe mot. Han har muligens hatt et økonomisk grunnlag laget av sin far og fars nevø til å kunne gi de gaver adelen krevde. Sigurdsson sier det på en veldig god måte når han viser til at adelen var villig å stille seg bak en konge, så lenge han holdt seg til de løftene han ga dem, og ikke svek de lokale maktposisjonene deres, men istedenfor utvidet den.⁹⁷

Ornings teori kan vi støtte opp, men likevel passer han teori muligens best fra 1066 etter at Olav «Kyrre» Haraldsson II tar over som konge, siden Olav var mer opptatt av å bygge infrastruktur enn å føre krig. Sverre Bagges mening om plyndringsøkonomi som en faktor for adelen er ikke noe vi kan gå bort fra. Som vi har sett så forteller sagaene om Magnus og Harald som fører krig i Danmark, og som nevnt tidligere så har Morkinskinna at Harald kom tilbake med rikt bytte fra krigene med Danmark. Dermed kan vi tenke oss at adelen enda har basert økonomien sin på plyndring. Olav var en konge som ikke drev noen krig utenfor landets grenser, så adelen har da muligens lent

⁹⁵ Snorre 2003 :489

⁹⁶ Snorres 2003.:491

⁹⁷ Sigurdsson 2016 :89

seg på landbruksøkonomien. På samme tid kan vi se på en mulighet adelen lente seg mot kong Olav for å vinne hans gunst var hirden hans. Morkinskinna og Snorre nevner at Olav hadde en hird på rundt hundre mann, når en konge normalt hadde rundt seksti slik det stod i loven.⁹⁸ Olav var en konge som ikke var opptatt av strid, og som nevnt tidligere var hans far en stor hærfører som slo hardt ned på opptøyer. Det er trolig Olav har hatt den store hirden, for i rikskongedømmet skulle det sentrale riksstyret fungere som den lovgivende og dømmende makt, samtidig stå for den beskyttende makt for landet mot trusler fra indre og ytre trusler. Olav sier selv i Morkinskinna til bøndene når de spør han om hvorfor hirden hans er så stor han ikke er like autoritær som sin far var og trenger derfor flere menn.⁹⁹ Det er trolig derfor Olav har hatt en så stor hird, noe som har vært positivt for adelen som kunne da gå i hans tjeneste og vinne frem for sitt nødvendige, grunnet Olav ikke var noen form for krigeren faren hadde hvert. Ulv Uspaksson er et godt eksempel som nevnt tidligere på en stormann som vant stor makt gjennom kongens hird. Den gamle hirden døde ut i 1066 med Harald «Hardråde» Sigurdsson I. Under Olav «Kyrre» Haraldsson II gjennomgikk hirden en reformering. Hirden ble fungerende ved siden av det militære som et hoff. Ved de nye endringene ble det nye ranger opprettet. Skutilsveinene skulle ha ansvar for kongens hushold. Drottsete var det som skulle fungere som hoff-forvalter. Han ble ved siden av stallaren en hirdleder med sivile oppgaver.¹⁰⁰

Likevel var som nevnt tidligere Olav «Kyrre» Haraldsson II sitt styre det roligste som har var, noe som gjør vi ikke har mange kilder om han. Sveaas peker på Olavs sitt styre, som det styre hvor adelen valgte å støtte kongen i en reformasjon av det indre styret, og at adelen har støttet kongen i å styrke et forhold mellom de engelske øyer, og dermed gikk bort fra den tradisjonelle tanke gangen hvor de engelske øyer har blitt ansett for et herjingspunkt. Olav rettet opp i det forholdet mellom erkebispesete i Bremen, som hans far havnet i strid med da han så seg uavhengig av erkebispesete.¹⁰¹ Et grunnlag som kan ha ført til at Olav kunne føre denne politikken var det grunnlaget hans far, og Magnus la innen økonomi så Olav hadde en resurs han kunne lene seg på så han kunne betale stormennene gaver så de ikke trengte å føre krig for et økonomisk grunnlag. Det er også mye mulig Olav brukte de opphøyende titlene som vi har nevnt tidligere til å få adelens støtte, siden det å være kongens ombudsmenn har blitt en viktigere og gunstigere stilling med bybebyggelsen.

En siste tittel vi høre om som var ønskelig for adelen var jarl tittelen. Ved overgangen til et rikskongedømme med en sentralisert makt forsvant denne tittelen som en selvstendig

⁹⁸ *Morkinskinna* 2005. :206, *Storm Snorre* 2003.:530

⁹⁹ *Morkinskinna Norske Konesoger 1030-1157* 2005. s.206

¹⁰⁰ Krag 2009 :79

¹⁰¹ Andersen 1977 :227

tittel, og ble en tittel som kongen ga til en adelsmann han mente fortjente den. Vi hører av Snorre at Olav «Den Hellige» Sigurdsson opererte med kun en jarl, og under en diskusjon med Håkon Ivarsson sier Harald «Hardråde» Sigurdsson at det er slik han og ønsker det.¹⁰²

3.4 Kristendommen og kirke

Ved rikskongedømmets fremvekst vokser kristendommen også frem. For kongen var det viktig at adelen godtok kristendommen om resten av landet skulle kunne bli kristent. Kristningprosessen var en prosess fra oven og ned¹⁰³. Sveaas peker på at kristendommen ikke hadde fått det fotfeste som det fikk uten rikskongedømmets fremvekst, dette må antas som en nødvendighet for den nye religionens stadfestelse.¹⁰⁴ Som nevnt tidligere, var det med de geistlige sin hjelp at Magnus ble hentet tilbake til Norge. Sigurdsson mener det ikke har vært bygget mange kirker, sammen med Orning og Bagge er det enighet at det var de adelige som fikk bygget kirkene på sin egen grunn. Bagge peker at kirken vant mye makt fra adelen grunnet at de donerte en del jord og gods til kirken på grunn av tanken på livet etter døden¹⁰⁵. Ifølge Orning mener Bagge adelen led av en ressurskrise av den årsak kongen ga store gaver til kirken.¹⁰⁶ Dette kan muligens støttes av Krag, som mener Harald Sigurdsson I har gitt jord han tok fra bøndene til kirken, som kan være noe han gjorde da han slo ned bondeopprøret i 1062.¹⁰⁷ Siden det var adelen som bygget ut de første kirkene er det trolig at presteskaper ble rekruttert fra adelen.¹⁰⁸ Vi skal ikke se bort fra at kongen har ønsket å sette inn folk fra adelen som han ønsket skulle være hans menn i kirken. At kirken har hatt en sentral plass i samfunnet med et sett med lover og økonomi. Adam av Bremen gir oss en fin visning av problematikk mellom konge og erkebiskop Adabel. Harald skal ha tatt penger fra offerkassen som var til Hellig Olav og betalt hirden sin. En annen konflikt Harald har hatt med erkebiskopen var hans innførelse av biskoper som ikke var viglet i Frankrike eller England. Harald skal ha ment det var han som var den overordnede over kirken.¹⁰⁹ Vi skal ikke se bort fra at de biskopene var adelige som Harald innsatte for å styrke sin posisjon som konge og leder over kirken.

4. Konsekvenser av endringer

¹⁰² Snorre 2003.:489

¹⁰³ Sigurdsson 2012 :32

¹⁰⁴ Andersen 1977 :190

¹⁰⁵ Bagge Sverre :2015

¹⁰⁶ Orning 02/15

¹⁰⁷ Krag 2005 :266

¹⁰⁸ Sigurdsson 2012 :59

¹⁰⁹ Krag 2005 :281

Som vi ser så skjer det flere omveltninger i perioden fra 1035-1093. Ifølge Krag er omveltningene og sammenbruddet for den danske kongemakten det som gir et grunnlag for å kunne danne et norsk kongedynasti fra 1035.¹¹⁰ Den største omveltningen var overgangen fra et selvstyre over til et sentraltriksstyre. Som vi har sett så var Magnus «Den Gode» Olavsson I og Harald «Hardråde» Sigurdsson I sin krigføring med Danmark et grunnlag for godtakelsen til det nye styret. Den norske adelen har vist et ønske om egen konge og styre. Som vi har sett så mener Sverre Bagge at de tidlige kongene baserte seg på et slektskap med det som skal ha vært den første kongen i Norge Harald «Hårfagre» Halvdansson. Dette er som vi har sett som Krag mener høyest usannsynlig. Krag peker på at den første rekken av konger som kan settes inn i et dynasti stammer fra Harald «Hardråde» Sigurdsson og bør kalles «Hardråde Ætten». Likevel var det viktig for rikskongedømmets fremvekst å sette kongene i et dynasti, og saga forfatterne har valgt at dette dynastiet skulle starte med det som regnes som Norges første konge Harald «Hårfagre» Halvdansson.¹¹¹ Likevel har tanken, og bruken av slektskap stått veldig sterkt i tanken for å kunne bygge ut kongens maktgrunnlag. Som Bagge har pekt på så var denne tanken en viktig grunnlegger for kongene å bygge ut deres maktgrunnlag. Som vi har sett så var det å alliere seg under en konge, noe adelen kunne tjene på. Ser vi på de krigene Magnus og Harald har ført mot Danmark, ser vi en metode en konge kunne organisere adelen til en hær, og få samlet dem til en enhet som kunne kjempe sammen under en de var lojale mot.

Rikssamlingen var en kamp om makt, og maktgrunnlaget for retten til å styre. Rikssamlingens hovedkamp var mellom adelen og kongen, og makt som utkrystalliserte seg som et kongedømme ifølge Sigurdsson¹¹². Som vi har sett så var det adelige som stilte seg imot kongens grunnlag, og kunne sette seg opp som opposisjon mellom bøndene og kongen. Som vi har sett så var Einar Tambarskjelve en slik opposisjon mot Harald «Hardråde» Sigurdsson sin makt over Trøndelag. Håkon Ivarsson var en slik opposisjon når Einar var død og bøndene skulle egges til å hevne drapet på Einar. Likevel så var det adelen som var hovedfaktoren, og viktigste faktorene for å kunne få bygget ut rikskongedømmet. Det sentrale riksstyret var basert på en godtakelse av at adelen var villig til å gå under en konge, og si fra seg sin sentrale maktposisjon for å tjene under en konge. For de adelsmennene som valgte å tjenestegjøre for en konge har vi sett hvordan de kunne forsterke sitt maktgrunnlag. Som vi så var mangelen på støtte fra adelen grunnen til Olav «Den Hellige» Haraldsson I sitt fall. Olav «Kyrre» Haraldsson II sin død i 1093 er muligens da vi kan si at rike var på sitt sterkeste. Han har muligens etterlatt seg et rike i velstand, og hadde sine venner i lokale styringsposisjoner. Mange av disse

¹¹⁰ Krag 2009 :68

¹¹¹ Krag 2005 :229

¹¹² Sigurdsson 2016 :90

stormennene var også i slekt med kongen gjennom slekt og ekteskap.¹¹³ Som vi vet så er det ikke unaturlig for adelen å vinne sterke posisjoner gjennom ekteskap, men under rikskongedømmet kan vi se at det var viktigere å ha en sterk relasjon med kongen gjennom ekteskap eller vennskap. Som vi så tidligere så var mange av de adelige som fikk høyt stående posisjoner under Harald nært stående venner av kongen.

Et problem med det å støtte et kongsemne blir problematikken ved valg av å støtte feil kongsemne under samkongedømmet. Støtten et feil kongsemne var det en mulighet for å miste sin posisjon om det kongsemnet skulle dø. På annen side så har det positive med to kongsemner hvor en adelsmann kunne søke støtte hos en av kongene og få beskyttelse om de havnet i unåde hos den andre kongen. Et eksempel på dette kan vi finne i *Morkinskinna* hvor Audun som er en av Magnus sine følger havner i unåde hos Harald. Audun får Magnus sin hjelp økonomisk med å reise på pilgrimsferd til, og dermed slipper unna Haralds vrede.¹¹⁴

Den største endringen for adelen var utbyggelsen av det sentrale riksstyre. By utbyggelsen var en viktig del av dette for kongen hadde da sitt hovedsete i den byen han befant seg i. Som nevnt tidligere var byen en metode kongen brukte for å styrke sin egen makt over den handel som høvdingene hadde kontrollert. Skulle en tidligere høvding da ha noen mulighet å vinne rikdom, eller ha høyt stillede posisjoner var å få en tittel som lendmann, stallar, årmann, eller en av de andre titlene vi har sett. Dette blir mer viktig etter Harald «Harðráðe» Sigurdsson I sine kriger med Danmark er over og plyndringsøkonomien som Bagge pekte på, og går over til en jordbruksøkonomi som styrte over leilendinger, hvor da størrelsen på eiendommene en eide tilsa hvor mektig en var. For adelen blir dette viktigere og viktigere ettersom Olav «Kyrre» Haraldsson ikke førte kriger, men styrket landet gjennom politisk styrkning og samarbeid med adelen. Likevel kan vi tenke oss at det var lettere å kunne bygge seg opp i Olavs tid for som nevnt så hadde Olav dobbelt så mange menn i hirden sin som de andre kongene.

På samme tid ved å se på hvor mye adelen måtte gi fra seg, men på samme tid se hva kongen måtte gi for å kunne vinne og holde sin posisjon kan vi ta opp hvem som var den første kongen som var den som kristnet Norge, og hvem som var Norges første konge. Olav «Den Hellige» Haraldsson blir regnet for å være Norges kongen som kristnet landet, og følger vi sagaen så var Harald «Hårfagre» Halvdansson. Som nevnt tidligere så møtte Olavs kristningspolitikk motstand i Trøndelag, Nord-Norge og Oppland. Harald «Hårfagre» Halvdansson blir regnet for å være Norges første konge, men som vi har sett var han ikke det. Som vi har sett var den første kongen som regjerte med det styre Olav ønsket å opprette, og som hersket over rike som var mer enn Vestlandet er som vi har

¹¹³ Andersen 1977 :173

¹¹⁴ *Morkinskinna* 2005. :136

sett Magnus «Den Gode» Olavsson. Magnus hadde kanskje ikke et like stabilt styre som Olav «Kyrre» Haraldsson II, men han var den som fikk trønderhøvdingene, og de mektigste høvdingene i landet sin lojalitet lagt under seg, samt hans kristningpolitikk ble ikke møtt med motstand. Som vi har sett er 1035 året hvor rikskongedømmet, og et sentralt riksstyre blir til, samt kirkens politikk kan få mulighet til å settes i spill. Norge var kristent med lov under Håkon «Atehlstenfoster» Haraldsson I, men loven ble ikke praktisert. Dette kunne skje i 1035, for som vi så i Ågrip så var det under Magnus at de tolv mektigste adelsmenn i landet lovet sin lojalitet til han, og dermed kunne resten av landet følge etter. Vi kan anse Magnus som mannen som lyktes der hans far feilet, og det var å få et organisert riksstyre og starte å etablere et sentralt styre. Det er tradisjonelt at Ladeætten, Trøndelags og Einar Tambarskjelve ønsket ved dette å forsterke sin egen maktposisjon.¹¹⁵ Einar har mest trolig forsøkt å sette seg i en riksforsender stilling, og dette hadde han hell med som vi har sett igjennom 1030 årene. Kalv Arnesson var hans konkurrent, og som nevnt tidligere måtte han rømme landet for han havnet i unåde hos Magnus etter de dro til Stiklestad. Som vi har sett så måtte adelen konkurrere seg imellom for å kunne oppnå kongens gunst, for å få de stillingene de kunne tjene på.

Dette var viktig for som nevnt tidligere så var vikingtidens plyndringsøkonomi over og da måtte adelen satse sin rikdom på jord. Det å si at plyndringsøkonomien tar slutt med vikingtidens ende blir feil som vi har sett grunnet Magnus og Harald førte krig mot Danmark. Da hadde adelen enda mulighet å skaffe seg rikdom gjennom plyndring i Danmark. En større overgang kan vi tenke oss i Olav Kyrres styringstid grunnlaget for en godsøkonomi blir bedre lagt til rette for. På samme tid så var det muligere lettere for adelen å vinne frem til gode stillinger siden Olav tok inn flere folk i hirden sin, samt som vi har sett gjennomførte han en del reformer som åpnet for flere stillinger så flere kunne få i kongens tjeneste. Her kan vi trekke inn spørsmålet fra kapitel 3,2 Ressurskrise eller Økonomisk omveltning? Som vi ser så var det en omveltning i ressursene for adelen.

Harald «Hardråde» Sigurdsson I sine kriger med Danmark har ført til at plyndringsøkonomien har levd videre til hans død i 1066. Fra 1066 ble landet reformert av Olav «Kyrre» Haraldsson II. Det var nå at landet ble bygget ut i sitt sentrale domene, og kongen jobbet i større grad med handel. Adelen har dermed lidd et økonomisk tap siden kongen ble den som styrte handelen og ikke lokale stormenn, men likevel var det enkelte som kunne vinne på dette om de vant kongens gunst og fikk en tittel som førte med seg ansvar over eiendommer og jord.

Dermed kan vi forstå at adelens maktgrunnlag ble innsnevret siden de gikk fra selvstyre til et riksorganisert styre. For dem så var det viktig da få kongens gunst, så de kunne få stillinger som ga dem en maktposisjon. Som nevnt i kapitel 3.3 så var lendmenn

¹¹⁵ Andersen 1977 :143

avhengig av det området som han ble tildelt av kongen, men han var som nevnt avhengig at kongen lot han beholde disse områdene. Titlene som lendmenn og årmann var titler som adelen kunne tjene godt på, men det bygger seg da et avhengighetsforhold til kongen for adelen, men kongen er avhengig av et godt forhold til adelen så de gir han den støtten han trenger for å kunne regjere. På samme tid ser vi da at gaveforholdet som var et av de viktigste metodene i vikingtiden for å skaffe seg allierte eksisterte videre.

Videre har vi sett kirkens fremvekst fra 1035-1093. Som vi har sett så var det mye trolig adelen som bygget de første kirkene. Kirken var en viktig støttespiller for kongen. Som nevnt tidligere så forteller Morkinskinna at konge Harald ga en klokke til en kirke på Island. Som nevnt var kongen en som ga rikdom til kirken, men det er tvilsomt det har gjort adelen noen skade sett økonomisk siden de kontrollerte de tidligste kirkene. Det er også trolig de biskopene Harald innsatte har kommet fra adelige støttespillere som kunne vinne seg en sterk posisjon, samt ga kongen en sterkere posisjon religiøst sett.

Dermed kan perioden 1030-1093 ses som en seier for kongen, men adelen kom ikke tapende ut av denne perioden. De av adelen som kom på godfot med kongen klarte å vinne topposisjoner som ga dem den makten de trengte. Det var et todelt forhold, hvor kongen kunne bytte ut enkelte stormenn, men han var avhengig av et godt forhold til flere, som han kunne gi de sterkeste posisjonene i landet for å sikre sin maktposisjon. For kongen kunne ikke et rikskongedømme eller riksstyre vokse frem uten at adelen ga kongen sin støtte.

Literaturliste

ÅGRIP AF NØRGESKONUNGASOGUM A TWELFTH-CENTURY SYNOPTIC HISTORY OF THE KINGS OF NORWAY M.J DRISCOLL LONDON 1995

ANDERSEN PER SVEAAS *SAMLINGEN AV NORGE OG KRISTNINGEN AV LANDET 800-1130* OSLO 1977

Bagge Sverre *Mellom kildekritikk og historisk antropologi OLAV DEN HELLIGE, ARISTOKRATI OG RIKSSAMLINGEN* HISTORISK TIDSKRIFT, Bind 81 s.173-212 2002

Bagge Sverre *From Viking Stronghold to Christian Kingdom State Formation in Norway, c. 900-1350* Copenhaugen 2010

BAGGE SVERRE, GELTING MICHAEL H, HERVIK FRODE, LINDKVIST THOMAS OG POULSEN BJØRN *STATSUTVIKLING I SKANDINAVIA I MIDDELALDEREN* Oslo 2012

Bagge Sverre *Borgerkrig og Statsutvikling – Svar til Hans Jacob Orning Historisk tidsskrift* 01/2015 volum 94: https://www.idunn.no/ht/2015/01/borgerkrig_og_statsutvikling_-_svar_til_hans_jacob_orning

Floknes Kåre *MORKINSKINNA NORSK KONGESOGER 1030-1157* Stavanger 2001

Grøsfjeld Sigvald *SAGAKRITIKKENS HISTORIE Hovedlinjer i norsk og nordisk forskning på sagaens troverdighet fra Torfæus til vår tid* Stavanger 2016

FLATØYBOK BIND IV Kai Hansen Trykkeri AS Stavanger 2018

Krag Claus *NORGES HISTORIE Bind 2 800-1130 Vikingtid og rikssamlingen* Oslo 2005

Krag Claus *NORGES HISTORIE FRAM TIL 1319* Oslo 2009

Kvålen Eivind *Den eldste norske kongesoga Morkinskinna og Hryggjarstykki* Oslo 1925

Mundal Elise «Sagalitteraturen», i Odd Einar Haugen, *Handbok i norrøn filologi*, Bergen 2004

Orning Hans Jacob *Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen – en revurdering* Bind 93 s 193-216 2014

Orning Hans Jacob *Hvorfor vant kongen?* Bind 94 02/2015
https://www.idunn.no/ht/2015/02/hvorfor_vant_kongene

Sigurdsson Jøn Vidar *Kristninga i Norden 750-1200* Oslo 2012

Sigurdsson Jøn Vidar, Riisøy Anne Irene *NORSK HISTORIE 800-1536* Oslo 2016

Storm Gustav *Snorre Sturlasons kongesagaer «STORMUTGAVEN»* Oslo 2003